

Received / Geliş
29.11.2017

Article History
Accepted / Kabul
11.12.2017

Available Online / Yayınlanma
15.12.2017

THE CYZICUS HADRIAN TEMPLE IN THE DIARIES OF TRAVELLERS OF 15TH AD CENTURIES

15. YÜZYIL SEYYAHLARININ YAZMALARINDA KYZİKOS HADRIAN
TAPINAĞI¹

Nurettin KOÇHAN²
Ahmet TERCANLIOĞLU³

Abstract

The Ancient City of Cyzicus, located in the ancient Mysia Region, is one of the important placements of Anatolia and nearby geography of Anatolia. Cyriacus of Ancona, Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori who visited the ancient city of Cyzicus in the 15th century AD. They wrote diaries about Cyzicus and some writers wrote about their diaries. In this study we used to them that the situation of some buildings of Cyzicus city was investigated. Some of the original diaries of travellers didn't reach today. Even today, new pieces of writings of these researchers continue to emerge. In this Study especially was investigated the diaries of Cyriacus of Ancona. Discussions about manuscripts, drawings, diaries of Cyriacus of Ancona are still continuing. The information and drawings of Cyriacus of Ancona in the works which are specified or copied, which are reported to be from Cyriacus of Ancona and whose truths are being discussed, have been re-examined in the light of the today. We cannot arrive at a definite conclusion about Bernardo diaries of Michelozzi and Bonsignori because we don't have got enough source.

Key Words: Cyzicus, Cyriacus of Ancona, Bernardo Michelozzi, Bonsignore Bonsignori, The Temple of Hadrian.

Özet

Antik Mysia Bölgesi içinde yer alan Kyzikos Antik Kenti, döneminin Anadolu ve yakın coğrafyasındaki önemli yerleşimlerinden biridir. Bu çalışmada Antik Kyzikos Kentini MS 15. yy'da ziyaret eden Anconalı Cyriacus, Bernardo Michelozzi ve Bonsignore Bonsignori'nin günlüklerinden ve bu gezginler üzerine yazılmış bazı eserlerden yola çıkılarak, Kyzikos kentindeki bazı yapıların bu dönemde ki durumu araştırılmıştır. Anconalı Cyriacus, Bernardo Michelozzi ve Bonsignore Bonsignori'ye ait eserlerin orijinallerinin birçoğu günümüze ulaşmış değil. Bu gün bile bu araştırmacılara ait yazmaların yeni parçaları ortaya çıkmaya devam ediyor. Bu çalışmada özellikle Anconalı Cyriacus'un metinleri incelenmiştir. Anconalı Cyriacus'a ait ya da ait olduğu söylenen el yazmaları, çizimler, günlükler hakkında ki tartışmalar devam etmektedir. Anconalı Cyriacus'a ait olduğu belirtilen ya da kopyalanan, doğrulukları tartışılan eserlerdeki bilgiler ve çizimler günümüzdeki veriler ışığında yeniden gözden geçirilerek çalışmada değerlendirilmiştir. Günümüz kaynaklarının düzensiz olması nedeniyle Bernardo Michelozzi ve Bonsignore Bonsignori'ye ait olduğu belirtilen eserler konusunda da kesin sonuca varılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kyzikos, Anconalı Cyriacus, Bernardo Michelozzi, Bonsignore Bonsignori, Hadrian Tapınağı.

¹ Bu çalışma 3-5 Kasım 2017 tarihinde Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumunda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü ERZURUM.

³ Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ERZURUM.

KYZİKOS ANTİK KENTİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

Kyzikos Antik Kenti Balıkesir ili, Erdek ilçesi sınırları içerisinde Kapıdağ Yarımadası'nda yer almaktadır. Kyzikos Antik Kenti'nin tarihi coğrafyasından bahsederken ilk önce klasik çağlarda ada mı yarımada mı olduğuna dair görüşleri belirtmekte fayda var. Ada üzerine ilk tartışmanın çıkış noktalarından biri Scylax'a ait söylemlerdir. Scylax'ın yaşadığı dönem hakkında fikir birliği olmayıp, MÖ VI-IV.yy.lar ileri sürülmekte, ancak adının Herodot Tarihinde geçmesi⁴ bu tarihi IV. yy'dan önceye götürmemiz gerektiğini göstermektedir. Scylax, Kyzikos'tan bir yarımada diye bahseder⁵. MÖ IV. yüzyılda yaşamış olan Doidoros da Kyzikos'un bir yarımada olduğunu söyler⁶. Ancak Apollonius Rhodius ve Lampsakoslu Anaksimenes ada olarak kabul eder⁷. Bu konu birçok antik ve günümüz yazar, gezgin, araştırmacıları tarafından işlenmiş ve halen işlenmeye devam etmektedir. Olasılıkla ilkin ada daha sonra yarımada haline gelmiş olmalıdır⁸ (Çizim 1).

Bu coğrafyada ilk yerleşimleri kuran halkların kim olduğu da tartışmalıdır. Genel kanı yerel halkın Pelagslı Dolionlar olduğu ve Thrakia'dan geldikleri yönündedir⁹.

Kyzikos, tarihi boyunca belirli bir özerkliği olmasına rağmen; Yunan, Pers, Makedon, Roma, Doğu Roma, Arap ve Türk-İslam devletlerinin ya yönetimi altına girdi ya da bu siyasi yapılardan doğrudan etkilendi

HADRIAN TAPINAĞI

“Tapınak, Bandırma-Erdek karayolu üzerindeki Düzler köyünün girişinde, yolun kuzeyinde yer almaktadır. Hadrian Tapınağı, kenti ziyaret eden antik araştırmacıların en fazla dikkatini çeken yapılardan biridir”¹⁰. Mimar Aristainetos'un denetiminde yapılan, korinth düzenindeki Hadrian Tapınağı doğu-batı yönünde uzanan yedi galeri üzerine inşa edilmiştir¹¹.

ANCONALI CYRIACUS'UN HAYATI

Anconalı Cyriacus'un farklı dillerde farklı şekilde adlandırıldığını görmekteyiz. Bu adlandırmalar: Latin, Germen ve İngilizce de Cyriacus ya da Cyriac; Fransızca da Cyriaque; İtalyanca da Ciriaco de' Pizzecoli şeklindedir. O ise kendisini Cyriacus Anconitanus de Picenicolibus olarak adlandırır. Geç dönemlerinde ise, Κυριακὸς ὁ ἑξ Ἀγκῶνος (Anconalı Cyriacus) olarak adlandırmıştır¹². Bu çalışmada gezginin adı Anconalı Cyriacus olarak kullanılmıştır.

⁴Herodotos Tarihi, Müntekim Ökmen(Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul, IV, 44.

⁵Jocobo Gronovio, (Ed.), Geographica Antiqua, 1697, s. 84.

⁶Nurettin Koçhan, Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları, Renkvizyon Ofset Form Matbaacılık, Bursa 2011, s. 15.

⁷Koçhan, 15.

⁸ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Nurettin Koçhan, Kyzikos, Hellespontus'da Bir Eyalet Merkezi” Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi 31, 2013, 69-91; Nurettin Koçhan-Korkmaz Meral, “İkinci Dönem Kyzikos Kazıları 2006-2013”, Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı (Haz. H. Kasapoğlu-M. A. Yılmaz) Bilgin Kültür Sanat Yay. Ankara 2014, 229-254; Nurettin Koçhan, “New Proposals on Cyzicus Hadrian Temple”, Cyzique, Cité Majeure et Méconnue de la Propontide Antique, 51, 2014, 279-294; Nurettin Koçhan, “Kyzikos'un Coğrafik Yapısı” Havva İşkan'a Armağan (Editörler: E. Dündar - Ş. Aktaş - M.Koçak - S. Erkoç) Ege Yayınları İstanbul 2016, s. 393-398.

⁹Nurettin Koçhan, Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları, Renkvizyon Ofset Form Matbaacılık, Bursa 2011, 22.

¹⁰Koçhan, 77.

¹¹ Koçhan, 79; Nurettin Koçhan, “New Proposals on Cyzicus Hadrian Temple”, Cyzique, Cité Majeure et Méconnue de la Propontide antique, 51, 2014, 292; Nurettin Koçhan-Korkmaz Meral, “İkinci Dönem Kyzikos Kazıları 2006-2013”, Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı (Haz. H. Kasapoğlu-M. A. Yılmaz) Bilgin Kültür Sanat Yay. Ankara 2014, 234.

¹²Edward W. Bodnar, Clive Foss, (Ed.), The Later Travels, Presidentand Fellows of Harvard College, Amerika Birleşik Devletleri, 2003, s. XX.

İtalya'nın Ancona kentinde 31 Haziran 1391'de doğan Anconalı Cyriacus'un tarihe merakı vardı; ama arkeoloji hevesini çalıştığı şehrin antik limanının onarılması ve o bölgeye Roma İmparatoru Trajan'ın diktirmiş olduğu hatıra anıtı iyice artırmıştır¹³.

Anconalı Cyriacus ilk yolculuğuna, dokuz yaşında dedesiyle birlikte yaşadığı bölgeye yakın yerlerden Venedik ve Napoli'ye giderek başlar. Otuzlu yaşlarında doğuya gitmeye karar verir. İlk uzun süreli yolculuğunda bir ticaret adamından ya da devlet yetkilisinden çok, antik dönem meraklısı gibi davranır.

Anconalı Cyriacus'un genel olarak yolculukları üç başlık altında toplanır; ama tam sırasını ortaya koymak zordur¹⁴. Bunlardan ilki çocukluğundan 1432'ye kadar olan yolculuklar, ikincisi orta yaşlardaki gezileridir. Derlemelerin büyük çoğunluğu sonradan ortaya çıkan son dönem gezileri (1443-1452) ise oldukça önemlidir. Bu döneme ait yaklaşık 52 adet günlüğün kaldığı kabul edilir¹⁵. Bu mektuplar üzerine olan tartışmalar devam etmektedir.

ANCONALI CYRIACUS'UN KYZIKOS ANTİK KENTİ GEZİLERİ

Anconalı Cyriacus'un Kyzikos gezileri iki farklı dönemde gerçekleşmiştir. Bu gezilerin ilkinde bize kaynak oluşturan, Anconalı Cyriacus'un çağdaşı Francesco Scalamonti'dir. Francesco Scalamonti'nin, orijinali büyük ihtimalle deri olduğu bildirilen¹⁶ ve 15. yy'da basılan, "Vita Viri Clarissimi et Famosissimi Kyriaci Anconitani" adlı kitabının belirli çalışmalar sonucu düzeltilmiş hali bize ilk gezi hakkında çok az bir bilgi verir.

Kyzikos kenti gezilerinin ikincisinde ise bize kaynaklık eden eserler daha çok Vatikan, Oxford ve Napoli gibi yerleşimlerdeki kütüphanelerde yer alan parçalar, günlükler ile bunlara ek olarak mektuplardır. Bu günlüklerin bazıları da özel koleksiyonlarda yer alıyor.

ANCONALI CYRIACUS'UN KYZIKOS ANTİK KENTİNİ İLK ZİYARETİ(1431)

Yolculuklarından ilk kayda değer olanın yaklaşık olarak 1427-1431 tarihleri arasında gerçekleştiği belirtilmektedir¹⁷. Bu gezilerine Ancona'dan 1428 yılında başladığı¹⁸ belirtilmesine karşın, bazı kaynaklar da gezinin tarihini 1427 olarak vermektedir¹⁹. Anconalı Cyriacus'un bu geziye katılma nedeni daha çok ticari ve siyasi. Cyriacus 1429-1430 dönemin kışını Osmanlı başkenti Edirne'de geçirir. Bu arada da antik dönemde yazılmış kitapları okur²⁰. Bu dönemde ayrıca bulunduğu bölgeden olabildiğince yazıtları toplamaya çalışır.

Anconalı Cyriacus, askeri tecrübesi olan Memnon ile Bursa'ya hareket eder. Burada Osmanlı yönetiminden Hamza Bey tarafından karşılanırlar. 1431 yılında gerçekleşen bu ilk gezide Antik Dönem, özellikle Kyzikos Antik Kenti hakkında Hamza Bey ile konuşan Anconalı Cyriacus, Hamza Bey'den Mudanya Limanı'nda gördüğü Kyzikos

¹³Bodnar, Foss, The Later Travels, s. X.

¹⁴Edward W. Bodnar, Charles Mitchell, Cyriacus of Ancona's Journey in the Propontis and the Northern Aegean 1444-1445, American Philosophical Society, Philadelphia, 1976, s. 5.

¹⁵Bodnar, Foss, The Later Travels, s. XVII

¹⁶Francesco Scalamonti, Charles Mitchell, Edward W. Bodnar, "Vita Viri Clarissimi et Famosissimi Kyriaci Anconitani", [Meşhur Adamların Yaşamı ve Ünlü Anconalı Cyriacus], s. 2.

¹⁷Bodnar, Foss, The Later Travels, s. XI.

¹⁸Francesco Scalamonti, Charles Mitchell, Edward W. Bodnar, "Vita Viri Clarissimi et Famosissimi Kyriaci Anconitani", [Meşhur Adamların Yaşamı ve Ünlü Anconalı Cyriacus], Transactions of the American Philosophical Society, 86, 4, 16.

¹⁹Bodnar, Foss, The Later Travels, s. XI

²⁰Francesco Scalamonti, Charles Mitchell, Edward W. Bodnar, "Vita Viri Clarissimi et Famosissimi Kyriaci Anconitani", [Meşhur Adamların Yaşamı ve Ünlü Anconalı Cyriacus], s. 16 vd.

Antik Kenti kalıntılarının kurtarılması için bir çözüm bulmasını ister²¹. Anconalı Cyriacus'un Kyzikos Antik Kenti'ni ilk ziyaretinin alt yapısı bu şekil oluşur.

1431'de tekrar Gelibolu'ya geldiğinde eski dostu ve patronu Cardinal Gabriele Condulmer (VI. Eugenius)'in papa seçildiğini²² öğrenince tekrar İtalya'ya döner. Cyriacus artık siyasi kimliğini ön plana çıkararak Osmanlı'ya karşı haçlı birliğinin toplanması için çalışır, bunda da başarılı olur.

Bu gezi notlarını arkeolojik anlamda ilk toparlayanlardan birisi Théodore Reinach'tır. Reinach, Scalamonti'yi daha çok tekrar eder ve Hamza Bey ile Anconalı Cyriacus'un, Kyzikos Antik Kenti'ndeki Büyük Tapınak hakkındaki görüşlerine yer verir²³. Bernard Ashmole, Cyriacus'u arkeolojik anlamda detaylı olarak incelemiştir. Özellikle Kyzikos Hadrian Tapınağı konusunda; ilk gezisi için Scalamonti'yi referans vererek 31 sütunun ayakta kaldığını bildirir²⁴. Bu durum Scalamonti de çok net bir şekilde verilmemiştir. Ayrıca Ashmole'nin Scalamonti üzerine detaylı kaynakça vermemesi ve Théodor Reinach'a dayandırması da belirli şüphelerin oluşmasına yol açar. Scalamonti, Cyriacus'un ilk yolculuğunun notlarını verirken bu konuda oldukça şüpheli davranmaktadır. Reinach tapınakta önce 31, sonra 29 sütunun ayakta olduğundan bahseder²⁵; ancak buradaki sıkıntı anlatımın net olmamasının yanı sıra bu bilgilerin Cyriacus'un ikinci gezisi sırasında eklenmiş olması, ya da uydurulmuş olmasıdır²⁶. Ayrıca ilk gezi kapsamında, Kyzikos'a atfen söylenenler ve yazılanlar içinde bu durum geçerlidir.

Anconalı Cyriacus'un 1431'de Kyzikos'u ziyaret ettiği ilk gezideki tek ciddi tespit, tapınağın mermer atölyesi olarak kullanılmış olması²⁷ ve tapınağın korunması için Hamza Bey'i ikna çabalarıdır²⁸. Bu durum kesinlikle olumsuz yönde yorumlanmamalı; Cyriacus gerçekten iyi bir gözlem yapmış olabilir. Ancak Kyzikos Antik Kenti'ni ilk ziyaretinde yaptığı gözlem ve incelemelere dair yeterli belge şu an elimizde değildir.

ANCONALI CYRAICUS'UN KYZIKOS ANTİK KENTİNİ İKİNCİ ZİYARETİ (1444)

Anconalı Cyriacus'un Kyzikos Antik Kenti'ni ikinci ziyareti 31 Temmuz - 02 Ağustos 1444 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Gezi günlüklerinden Cyriacus'un İstanbul'dan Marmara Ereğlisi'ne, oradan da Erdek'e geçtiği ve oradan Kyzikos'a ulaştığı anlaşılmaktadır²⁹. Kyzikos'dan bahsederken genel olarak şehrin her tarafında kalıntılar olduğunu ve bu kalıntıları insanların nasıl tahrip ettiğini anlatır³⁰. Kyzikos'un Doğu Roma dönemindeki önemini 4. ve 6. mil taşlarının burada bulunmasıyla bağlantılandırır³¹.

²¹Francesco Scalamonti, Charles Mitchell, Edward W. Bodnar, " *Vita Viri Clarissimi et Famosissimi Kyriaci Anconitani*", [Meşhur Adamların Yaşamı ve Ünlü Anconalı Cyriacus], s. 127.

²²Bodnar, Foss, The Later Travels, s. XI

²³Théodore Reinach, *Lettre a M. le Commendeur J. B. de Rossi au sujet du temple d'Hadrian a Cyzique*, [Yönetici J.B. de Rossi'ye Kyzikos Hadrian Tapınağı Hakkında Bir Mektup], Bulletin de Correspondance Hellenica, 14, 1890, 521.

²⁴Bernard Ashmole, Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus, [Anconalı Cyriacus ve KyzikosHadrian Tapınağı], Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, 19, No 3 / 4, 1956, 181.

²⁵Reinach, 522.

²⁶Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 73.

²⁷Francesco Scalamonti, Charles Mitchell, Edward W. Bodnar, " *Vita Viri Clarissimi et Famosissimi Kyriaci Anconitani*", [Meşhur Adamların Yaşamı ve Ünlü Anconalı Cyriacus], s.127.

²⁸Francesco Scalamonti, Charles Mitchell, Edward W. Bodnar, " *Vita Viri Clarissimi et Famosissimi Kyriaci Anconitani*", [Meşhur Adamların Yaşamı ve Ünlü Anconalı Cyriacus], s. 127.

²⁹Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 73.

³⁰Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 77.

³¹Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 77.

Anconalı Cyriacus, Kyzikos'a gelme sebebini "*harikulede yeri yeniden ziyaret etmek*"³² olarak açıklar. Bu açıklamanın ardından Anconalı Cyriacus, Rönesans hümanistlerini anımsatır bir şekilde, "Persephone Tapınağının" muhteşemliğinden, mermerlerinin heykellerde bedene bürünmelerinden bahseder. Bu durumu, Ovidius'u anarcasına, şiirsel bir dille anlatır:

"Bu yakada, Kyzikos, tutunmuş Marmara'ya

*Kyzikos, Thessalian Halkının muhteşem ürünü."*³³

Anconalı Cyriacus "Persephone Tapınağını" betimlerken antik tarih bilgisini Plinius'tan alarak aktardığı, "*Kyzikos'ta ki tapınak ayakta, burayı inşa edenler bütün güzel taşlar birbirini tutsun diye kaliteli kenetler yerleştirmiştir.*"³⁴cümleleri ile ortaya koyar. Ayrıca tapınağın çizimlerini yapmaya ve ölçülerini almaya çalıştıklarından bahseder³⁵.

Anconalı Cyriacus tapınakla ilgili olarak ilk gelişi ile ikinci gelişi arasında gördüğü farklardan yakını. İlk gelişinde ayakta otuz bir tane sütun olduğunu, şimdiyse yirmi dokuz tane kaldığından bahseder³⁶. Ayrıca dokunulmamış duvarların büyük bir kısmının yıkıntıya dönüştüğünü, arşitravin bir kısmının götürülmüş olduğunu, birçok kalıntının alt üst olduğunu belirtir³⁷.

Cyriacus cepheye ait bazı heykellerin zarar görmediğini, onların tapınağın eski şanına yakışır tarzda durduklarını belirtir. Ayrıca bunun için Jüpiter'e şükreder ve "*Teşekkürler her şeye gücü yeten Jüpiter'in kendini korumasına ve O'nun övgülü haşmetinin koruyuculuğuna.*"³⁸der.

Cyriacus "Persephone Tapınağının" yapımına ilişkin bir yazıttan bahseder ve Kyzikoslular'ın, kahraman sıfatlı Kyzikoslulara, meşhur tanrıçalara, yerin ve göğün nymphalarına, Jüpiter'in kızlarına bu tapınağı inşa ettiklerini belirtir³⁹. Tapınağın maddi kaynağını ise "*Asya'nın zenginliği ve ellerinin bereketiyle*"⁴⁰ diye açıklar. Mimarından "*muhterem Aristenetus beni yaptı*"⁴¹ diye bahseder (Çizim 2)⁴². Ancak Anconalı Cyriacus'un tanımlayamadığı için "Persephone Tapınağı" dediği aslında Hadrian Tapınağı'dır ve mimarı da Aritainetus'dur.

Cyriacus, tapınağın büyüklüğünden de bahseder ve tapınağa dair betimlemelerde bulunur. Tapınak'da sütun boşluklarını takip ettiğini ve tapınağın uzunluğunun 240 kübit (103.67 m), genişliğinin 110 kübit (47.51 m) olduğunu belirtir. Bu verdiği ölçüler büyük ihtimalle stylobata aittir. Yapının ayakta kalan sütun yüksekliğini 70 ayak (21.33 m) olarak verir⁴³. Cellanın duvarlarının uzun tarafı stylobatın uzun kenarlarına orantılı olup 140 ayak (42.69 m), cella duvarının genişliği stylobatın kısa kenarına orantılı olup 70 ayaktır (21.34 m)⁴⁴. Cella duvarının yüksekliğini de 70 ayak (21.34 m) olarak verir⁴⁵. Cyriacus, tapınağın ayakta kalan kısımlarından yola çıkarak tapınağın planını oluşturmaya çalışır. Stylobatın uzun kenarlarındaki toplam sütun sayısını

³²Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 73.

³³Arthur Leslie Wheeler, Ovid Tristia-Ex Ponto, Harvard University Press, Londra, 1939, s. 51.

³⁴Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 73.

³⁵Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 73.

³⁶Bu konu oldukça tartışmalıdır. Bodnar ve Foss kaynak olarak Bernard Ashmole'yi gösterirler. (Bkz. Bodnar, Foss, The Later Travels, dipnot 13, s. 418.)

³⁷Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 75.

³⁸Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 75.

³⁹Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 79.

⁴⁰Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 81.

⁴¹Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 81.

⁴²Anconalı Cyriacus ile ilgili Çizimler B. Ashmole ve, F. Bodnar' dan alınmıştır.

⁴³Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 75.

⁴⁴Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 79.

⁴⁵Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 75.

otuz olarak belirtir⁴⁶. İntercolumnium ölçüsünü ise 13 ayak (3.96 m) olarak verir. Sütun yükseklikleri cella duvarıyla aynıdır. Dıştan ilk sıra sütunlarının stylobatın dış kısımlarıyla uzaklığının aynı olduğunu belirtir⁴⁷. Sütun sayısını toplam 62 olarak verir. Sütun dağılımı şu şekildedir. Her iki tarafta toplam otuz sütun, ön kısımda dörder sütünün yer aldığı beş sıra, tapınağın arka kısmında dörder sütünün yer aldığı üç sıra sütundan⁴⁸ oluşan bir dizinim ortaya koyar. Tapınağın dış sütunlarıyla cella duvar arasındaki Pteroma'nın büyük boyutlu taşlarla döşeli olduğunu belirtir. Dikkati çeken çok parlak duvarlara⁴⁹ sahip Tapınağın ön kısmında, cella duvarına bağlantılı beş tane görkemli sütundan oluşan bir girişin olduğunu bildirir. Yüksek işçiliğe sahip sütunların asma yaprağı ve üzüm salkımlarıyla süslenmiş⁵⁰ olduğunu belirtir (Çizim 3, Resim 1).

Anconalı Cyriacus günlüklerinden aktarılanlara göre 12 Ağustos 1444'de tekrar Marmara Ereğlisi'ndedir. Daha sonra İtalya'ya dönen Cyriacus'un ölüm tarihi kesin belirlenmediği gibi, bu konudaki tarih aynı araştırmacı tarafından bile farklı olarak verilebilmektedir. Edward W. Bodnar, tarafından tarih ilk önce 1455 olarak verilmiş⁵¹ daha sonra 1452 olarak güncellenmiştir⁵². Ölüm tarihi tartışmalı olsa da ölüm yeri döneminin Milano Düklüğü olan Cremona'dır.

BERNARDO MICHELOZZI VE BONSIGNORE BONSIGNORI

BERNARDO MICHELOZZI VE BONSIGNORE BONSIGNORI'NİN HAYATINA KISA BİR BAKIŞ

1455'te Floransa'da doğan Bernardo Michelozzi'nin babası, Medici Ailesi tarafından sıklıkla sanatsal ve mimari çalışmalarda tercih edilmiş, bu durum O'nun gezilerine de yansımış ve gezi masraflarını çevresindekiler karşılamıştır. Bunun temel nedenlerinden birisi ise yaşadığı dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısıdır.

1468'de doğan Bonsignore Bonsignori de, Bernardo Michelozzi ile benzer entelektüel çevrede yetişmiştir. Bonsignore Bonsignori'nin de Medici Ailesi ve Lenzi Ailesi ile bağlantıları vardı.

BERNARDO MICHELOZZI VE BONSIGNORE BONSIGNORI'Nİ ANTİK KYZIKOS KENTİNİ ZİYARETİ

Bernardo Michelozzi ve Bonsignore Bonsignori doğu gezilerine 30 Temmuz 1497'de Floransa'dan başlamış ve Kasım 1498'de sona ermiştir. Bu gezi notlarının bir kısmı Biblioteca Nazionale Centrale Dı Firenze'de bulunmaktadır. Kyzikos Antik Kenti'ne kadar olan güzergâh şu şekildedir: Kara yolu ile Urbiono, Pesaro ardından deniz yolu ile Ragusa'ya (Hırvatistan), tekrar kara yolu ile Nissa (Sırbistan), Sofya, Edirne, Silivri ve İstanbul'dan deniz yolu ile Mudurnu ve karayolu ile Bursa'ya gelmişlerdir. 10-20 Nisan 1498 tarihleri arasında Bursa'da kalıyorlar ve buradan Kyzikos Antik Kenti'ne geçiyorlar.

Kyzikos Antik Kenti'ne gelmelerinin nedeni bugünkü İtalya topraklarında ki hümanistlerdi. Bu hümanistler antik kentleri incelemeye gönderdikleri kişilerin

⁴⁶Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 79.

⁴⁷Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 79.

⁴⁸Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 79.

⁴⁹Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 79.

⁵⁰Bodnar, Foss, The Later Travels, s. 79.

⁵¹Edward W. Bodnar, Charles Mitchel, Cyriacus of Ancona's Journey in the Propontisand the Northern Aegean 1444-1445, s. 1.

⁵²Bodnar, Foss, The Later Travels, s. VIX.

kentteki yapılar hakkında bilgi veren yazılarını okumak istiyorlardı⁵³. Eve Borsook'a göre bu günlükler önce kopya edilip ardından ilgili kişilere gönderiliyordu. Bu mektupların içeriğinde özellikle alıntılar çok fazla idi. Eve Borsook, Hadrian Tapınağı'nın betimi ile ilgili oldukça fazla el yazması aldıklarını da belirtmektedir. Bu el yazmaları Ortaçağ'a ve İlkçağlara aitti. Amaçlarının sadece Kyzikos'daki Tapınağı görmek değil, aynı zamanda burada gördüklerini bilgisel boyutta zenginleştirerek günlüklere aktarıp göndermek olduğu anlaşılıyor.

Bernardo Michelozzi ve Bonsignore Bonsignori Bursa'da Türkçe bilen Genova'lı Giovanni Battista Larchario ile buluştular. İki at ve iki deve alarak⁵⁴ Kyzikos Antik Kenti'ne doğru yola çıktılar. Bursa ile Bandırma arası iki gün sürmüş, Ulubat ve Karacabey'de konaklamış ve Karacabey'de tanıştıkları Osmanlı Türklerinin iyiliğinden bahsederler⁵⁵. Üçüncü günün öğle sonrasında Kyzikos Antik Kenti'ne varırlar.

Gördükleri antik şehirden oldukça etkilenir ve bu durumu günlüklerine yansıtırlar. Yarımadanın güney eteğinde yer alan antik kentin surlarının şehri üçgen biçiminde kuşattığını belirttiği lokalizasyonu bir çizimle günümüze aktarmışlardır⁵⁶ (Çizim 4). Büyük mermer yapı olarak adlandırdıkları Hadrian Tapınağı'nın duvarlarının ayakta olduğunu, ancak onun kime ait olduğunu açıklayacak bir yazıtın olmadığını belirtirler. Burayı tam olarak tanımlayamayan bu iki seyyahтан Bonsignori, yapının güneybatı duvarına yaslanarak, buranın antik dünyanın harikalarından biri olduğunu düşündüğünü bildirir⁵⁷. Michelozzi ve Bonsignori, Cyriacus'un bu tapınağın çizimlerini yaptığını ve ölçülerini aldığını büyük bir ihtimalle biliyorlardı⁵⁸, ancak buna değinmezler.

Bu tapınak hakkındaki Anconalı Cyriacus'un bize aktardıkları daha önemlidir. Bonsignori ise Anconalı Cyriacus'u belirli noktalarda teyit etmek adına belirli bir değer taşıyabilir. Bonsignori, tapınağın bir yükselti üzerinde durduğunu ve ana kapısının kuzeye* dönük olduğunu yazmıştır⁵⁹. Bonsignori'nin günlüklerinde tapınağın kuzey alınlığının iç kısmında yer alan on dört, ya da on beş çıplak figürün varlığını bildirmektedir (Çizim 5). Alınlıkta ki figürlerin yüksekliğini 1 ½ braccia olarak verir. Bu ölçüm de yaklaşık 87 cm'dir. Alınlıkla ilgili betimlemede ortada kral ve kraliçe, bunların her iki yanında da çeşitli tanrıların var olduğu yazılıdır⁶⁰. Ancak bugün biliyoruz ki Tapınak, doğu-batı yönünde uzanmakta ve ana kapı doğu yönde yer almaktaydı. Bu nedenle de alınlıkta yer aldığını belirttiği figürler büyük olasılıkla Tapınağın kuzey cella duvarında yer alan frizdeki figürler olmalı. Tapınağın dış kısmında yer alan ana frize ait olamaz, ana frizin yüksekliği Bonsignori'nin yazdığı gibi 87 cm değil 1.75 m dir. Bonsignori'nin yazdığı ölçüler kesin olmadığı gibi aynı zamanda karmaşıktır. Ölçü birimi olarak *braccia'yi*⁶¹ kullanan Bonsignori'nin yazdıklarında verilen ölçüler yükseklik 50 braccia (29 m), uzunluk 60 braccia (34.80 m), genişlik yaklaşık 30 bracciadır (17.40 m). Bonsignori'den aktarım yapan Eve Borsook'dan anlaşıldığına göre, verilen ölçüler tapınağın cellasının ayakta kalan kısmına aittir. Borsook, Ashmole'nin cella için kullandığı Cyriacus'a ait ölçüleri de, yanlış anlaşılma sonucu tapınağın geneli için kullanmıştır. Cellaya ait olan bu

⁵³Eve Borsook, "The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in The Levant (1497-98)" ,[Bernardo Michelozzi ve Bonsignore Bonsignori'nin Doğu Seyahati (1497-98)], Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, 36, 1973, 146.

⁵⁴Borsook, 164.

⁵⁵Borsook, 164.

⁵⁶Bkz. Borsook, çizimler a.

⁵⁷Borsook, 165.

⁵⁸Borsook, 165.

⁵⁹Borsook, 165.

⁶⁰Borsook, 166.

⁶¹Kol ölçüsü yaklaşık 58 cm.

* Burada belirtilen yönün tartışılması gerekir.

ölçümlerden sonra Bonsignore, bu defa da büyük ihtimalle cellanın genel ölçülerini verir. Birim olarak adımın alındığı bu ölçülere göre; cellaboyu 160 passi (yaklaşık 48.8m), cella genişliği 60 passi (yaklaşık 18.3 m) olarak yazılmıştır⁶². Bonsignori'nin cellanın genel hatları için verdiği ölçülerin Cyriacus'un ölçülerine yakın olduğu görülmektedir. Bonsignori tapınağın ana giriş kapısının dik pervaz ölçüsünü ise 30 bracchi olarak vermiştir. Bu ölçümün metrik değeri de yaklaşık 17.40 m'dir. Bonsignori mektuplarında ayakta duran sütun sayısını 26 olarak bildirir⁶³. Bonsignori sütunların nasıl götürüldüğünü de açıklamakta; bir sütun 10 parçaya bölünüyor; ilk parça başlık altından kesiliyor ve son olarak gövde sekiz parçaya ayrılıyor. Bu anlatımda sütunun yekpare olarak düşünülmesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü kazıda bulunan bazı sütun tamburları, en azından bazı sütunların yekpare olmadığını göstermektedir.

Borsook, Bonsignori'nin günlüklerinde bahsi geçen büyük tapınağın mimarisi ile ilgili ilginç notların var olduğu belirtir. Cellanın tartışmalı mimarisine açıklık getirebilecek bir şekilde iki katlı olduğunu ve altmış iki tane merdiven basamağının ya üst kata ya da üst galerilere çıkmak için kullanıldığını aktarır⁶⁴ (Çizim 6). Cellada yarım sütunlardan ve bu sütunların üzüm salkımlarıyla bezendiğine dair notların varlığından bahsedilir⁶⁵ (Çizim 3, Resim 1).

Bonsignori ve Michelozzi dört günün ardından Kyzikos Antik Kenti'nden ayrılırlar.

SONUÇ

Anconalı Cyriacus ile birlikte ele aldığımız Bernardo Michelozzi ve Bonsignore Bonsignori, genel olarak Kyzikos Antik Kenti'ni betimlemediklerini daha çok kendi deyimleri ile "Persephone" ya da "Büyük Tapınak" olarak geçen, Kyzikos Hadrian Tapınağı hakkında bilgi verdiklerini gördük. Bu çalışmada ele alınan gezginlerden kalan, kopyalanan ya da farklı formatlara çevrilen günlüklerin Kyzikos Antik Kenti ve Kyzikos Hadrian Tapınağı adına fazlaca açıklama getirmediği anlaşılıyor; ancak Hadrian Tapınağı'ndaki son dönem arkeolojik çalışmalarda, özellikle tapınağın stylobatının ölçülerinin Anconalı Cyriacus'un verdiği ölçülere yakın olduğu ortaya çıkmıştır⁶⁶. Anconalı Cyriacus'ta stylobat 103.67 m uzunluğundadır. Hadrian Tapınağı stylobat uzunluğu 107 m olarak tahmin edilmektedir⁶⁷. Bonsignori'nin yazdıkları Anconalı Cyriacus'u teyit etmek için önemlidir. Bonsignori'nin aktardığı bilgiler henüz araştırmacılar tarafından yeterince değerlendirilmiş değildir. Bu bilgiler ancak Hadrian Tapınağı kazısı biraz daha ilerleyip tapınak hakkında yeterince veri ortaya çıkınca kullanılabilir. Çünkü bugün tapınağın cellası ile ilgili yeterince bulguya sahip değiliz. Bonsignori de daha çok tapınağın cella kısmı üzerinde durmuştur. İncelediğimiz araştırmacıların verdiği bilgiler ancak tapınak ile ilgili yeterli buluntu ortaya çıkarıldıktan sonra kullanılabilir, ara boşlukları tamamlayacak tarzda bilgilerdir. Adı geçen araştırmacıların günümüzde ulaşılan ve değerlendirilen günlükleri daha çok tapınak ile ilgilidir. İleride kentteki başka yapılar ile ilgili bilgiler ortaya çıktığında bunlar da değerlendirilecektir. Çünkü bu günlüklerin tamamı yayınlanmış değil. Şehrin büyüklüğü, doğası, doğal felaketler, insan faktörü gibi etkenler bizi bu tür araştırmalara yönlendirmektedir; ama sonuç olarak bilimsel kazıların ortaya koyduklarının yanında bu tarz çalışmalar oldukça yetersiz kalmaktadır.

⁶²Borsook, 165.

⁶³Borsook, 166.

⁶⁴Borsook, 166.

⁶⁵Borsook, 166.

⁶⁶N. Koçhan, K. Meral, "Kyzikos 2010", 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, 2012, 259 vd.

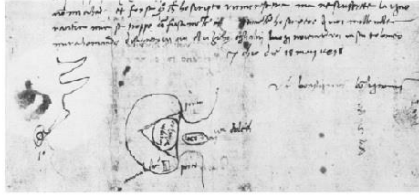
⁶⁷N. Koçhan, K. Meral, "Kyzikos 2010", 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, 2012, 259.

KAYNAKÇA

- Ashmole, Bernard, "Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus", [Anconalı Cyriacus ve Kyzikos Hadrian Tapınağı], *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 19, No 3 / 4, 1956, (181-191).
- Bodnar, Edward W., Foss Clive (Ed.), *The Later Travels*, President and Fellows of Harvard College, Amerika Birleşik Devletleri, 2003.
- Bodnar, Edward W., Mitchel Charles, *Cyriacus of Ancona's Journey in the Propontis and the Northern Aegean 1444-1445*, American Philosophical Society, Philadelphia, 1976.
- Borsook, Eve, "The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant (1497-98)", [Bernardo Michelozzi ve Bonsignore Bonsignori'nin Doğu Seyahati (1497-98)], *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 36, 1973, (145-197).
- Herodotos Tarihi, Müntekim Ökmen (Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul, IV, 44.
- Jacobo Gronovio, (Ed.), *Geographica Antiqua*, 1697.
- Koçhan, Nurettin, *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları*, Renkvizyon Ofset Form Matbaacılık, Bursa 2011.
- Koçhan, Nurettin, "New Proposals on Cyzicus Hadrian Temple", *Cyzique, Cité Majeure et Méconnue de la Propontide antique*, Sayı 51, 2014, 279-294.
- Koçhan, Nurettin, "Kyzikos, Hellespontus'da Bir Eyalet Merkezi" *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31, 2013, 69-91.
- Koçhan, Nurettin, "Kyzikos'un Coğrafik Yapısı" Havva İşkan'a Armağan (Editörler: E. Dündar - Ş. Aktaş - M. Koçak - S. Erkoç) Ege Yayınları İstanbul 2016, s. 393-398.
- Koçhan, Nurettin; Meral, Korkmaz, "Kyzikos 2010", 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Ankara, 2012, 257-270.
- Koçhan, Nurettin - Meral, Korkmaz, "İkinci Dönem Kyzikos Kazıları 2006-2013", Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı (Haz. H. Kasapoğlu-M. A. Yılmaz) Bilgin Kültür Sanat Yay. Ankara 2014, 229-254.
- Reinach, Reinach, "Lettre a M. le Commendeur J. B. de Rossi au sujet du temple d'Hadrian a Cyzique", *Bulletin de Correspondance Hellenica*, 14, 1890, 517-545.
- Scalamonti, Francesco, Charles Mitchell, Edward W. Bodnar, "Vita Vırı Clarissımı et Famosissımı Kyriacı Anconitani", *Transactions of the American Philosophical Society*, 86, 4, i-246.
- Wheeler, Arthur Leslia, *Ovid Tristia-Ex Ponto*, Harvard University Press, Londra, 1939.

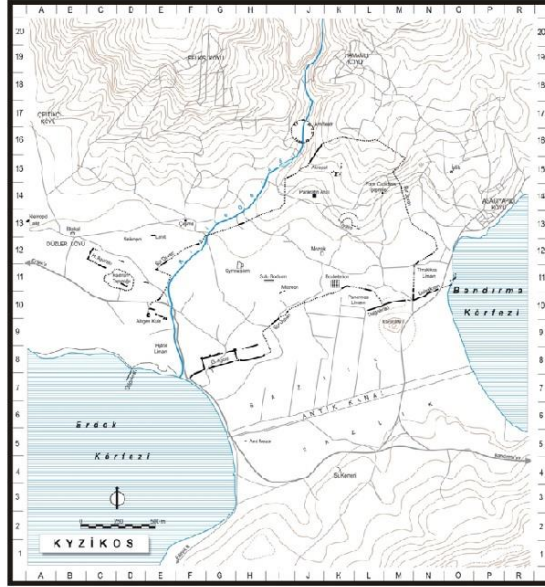
ÇİZİMLER

Bonsignori Nisan 1498

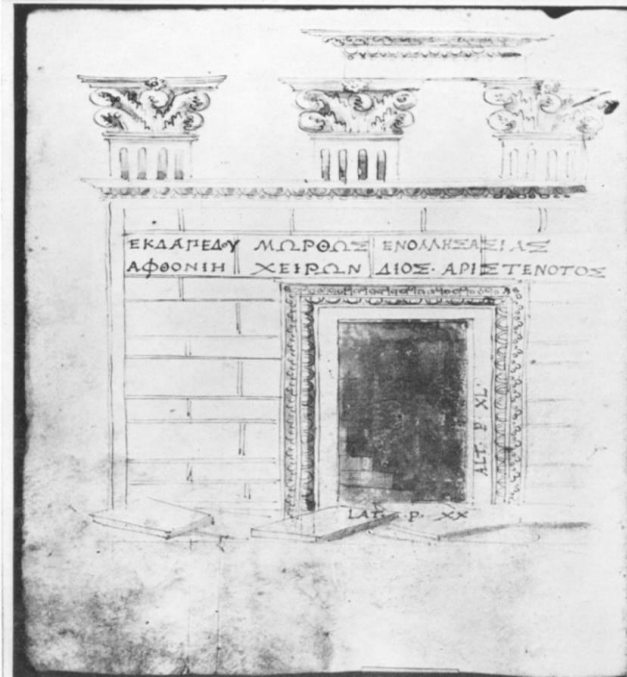

Rustafiaeil Temmuz 1901

Koçhan 2011

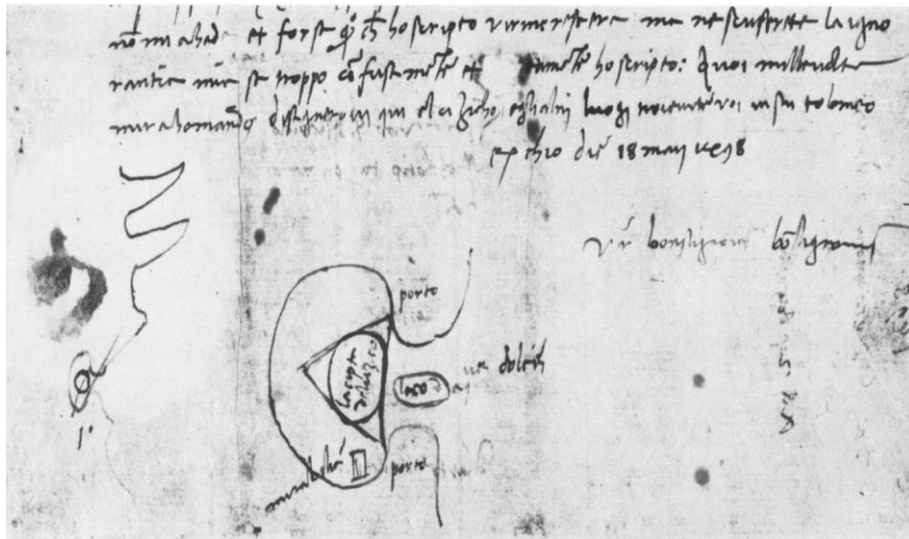
Çizim 1

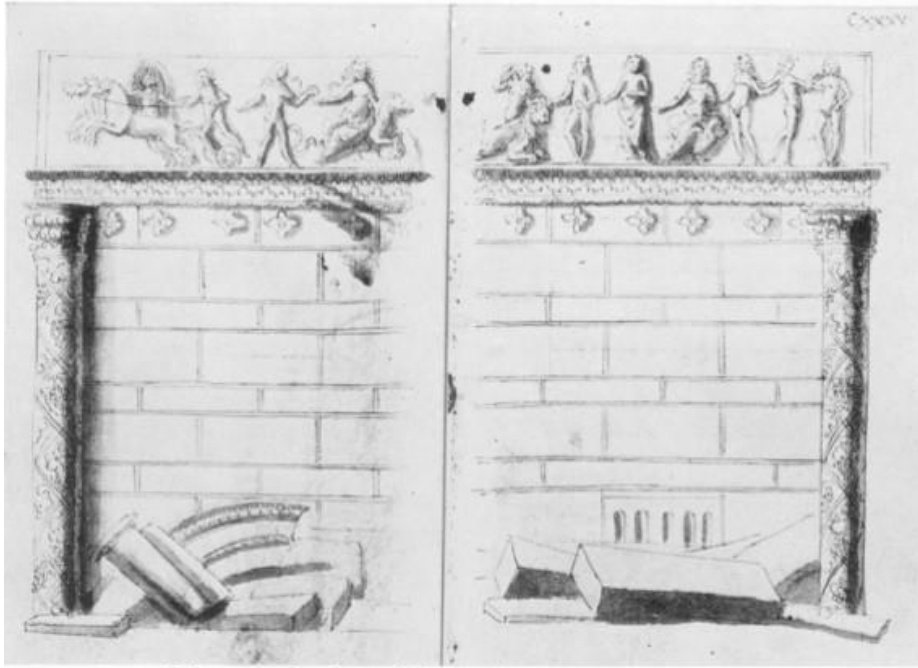
Çizim 2

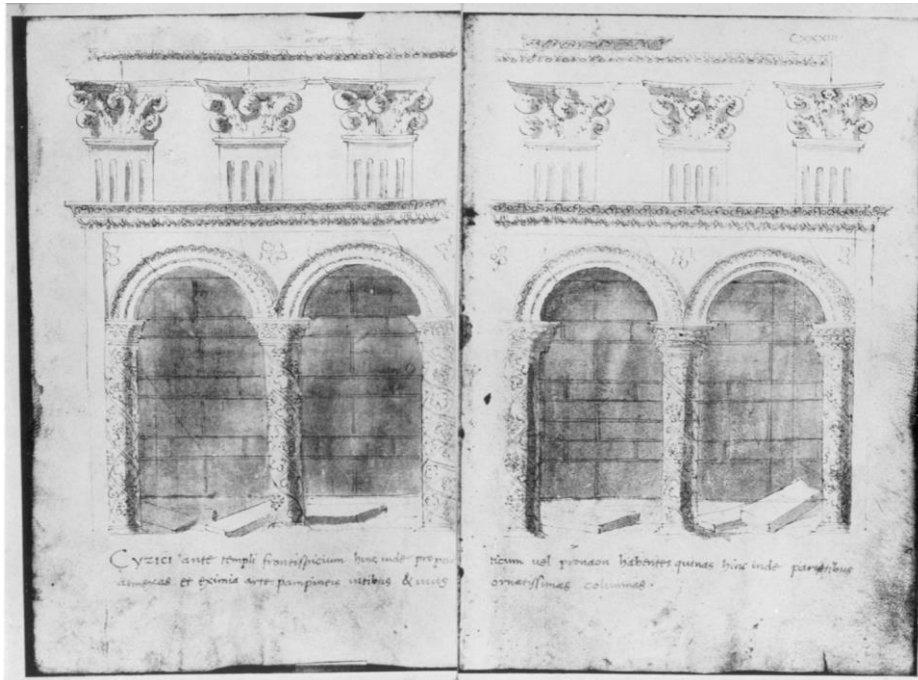
Çizim 3

Çizim 4 (Eve Borsook)

Çizim 5

Çizim 6

RESİMLER

Resim 1(Kyzikos Kazı Arşivi)